

ADAM MIODOWSKI

Instytut Historii i Nauk Politycznych
Uniwersytet w Białymstoku
adammski@gmail.com

***Partia komunistyczna w Polsce. Struktury-Ludzie-Dokumentacja*, red. Dariusz Magier, Lublin-Radzyń Podlaski 2012, ss. 656.**

Wiosną 2012 roku na półki księgarskie trafiła publikacja *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury-Ludzie-Dokumentacja* będąca pokłosiem konferencji naukowej zorganizowanej 26-27 maja 2011 roku przez Archiwum Państwowe w Lublinie i Radzyńskie Towarzystwo Naukowe. Ambicją organizatorów tego spotkania naukowego i wydawców, wśród których wiodącą rolę odegrał dr Dariusz Magier¹, stało się podsumowanie dotychczasowego stanu badań, wymiana doświadczeń archiwalnych oraz prezentacja najnowszych kierunków dociekań badawczych nad partią komunistyczną w Polsce.

Ramy chronologiczne dyskursu naukowego i zamieszczonych w wydawnictwie wypowiedzi historyków objęły okres od grudnia 1918 roku, czyli ukonstytuowania się Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, do stycznia 1990 roku, czyli samorozwiązania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Zakres merytoryczny ogłoszonych i opublikowanych wypowiedzi obejmuje zagadnienia dotyczące struktur partyjno-organizacyjnych, w których skupiali się i działali polscy komuniści, w tym problematykę związaną z funkcjonowaniem poszczególnych instancji i ich komórek wewnętrznych. Nie pominięto przy tym wymiaru osobowego działalności poszczególnych jednostek organizacyjnych, podejmując refleksję na temat partyjnych szeregów członkowskich, działaczy funkcyjnych i pracowników zaplecza biurowego. Przedmiotem zainteresowania wielu historyków i archiwistów stały się też mechanizmy funkcjonowania zaplecza biurowo-kancelaryjnego partyjnych struktur organizacyjnych, głównie PZPR, jak też „produkt” przez nie „wytwarzany” w postaci dokumentacji aktowej. W tym kontekście ważnym nurtem zainteresowań i wypowiedzi zarówno historyków, jak i archiwistów stały się zagadnienia związane z teorią i metodyką pracy ze spuścizną aktową partii komunistycznej.

1 Związany zawodowo z Uniwersytetem Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach oraz Archiwum Państwowym w Lublinie. Autor słowa wstępnego do niniejszej publikacji, a zarazem główny moderator konferencji i redaktor tomu pokonferencyjnego.

Wśród uczestników recenzowanego projektu konferencyjno-wydawniczego znaleźli się, obok historyków wywodzących się z licznych ośrodków akademickich (Białystok, Lublin, Poznań, Rzeszów, Siedlce), także ci reprezentujący poszczególne oddziały i delegatury Instytutu Pamięi Narodowej (Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Poznań, Rzeszów, Warszawa) oraz duże grono archiwistów z placówek terenowych (Gdańsk, Katowice, Lublin, Olsztyn, Piotrków Trybunalski). Podjęcie przez tę grupę wspólnego wysiłku badawczego i zaprezentowanie jego efektów zarówno na forum konferencyjnym, jak i w szerszym wymiarze w postaci recenzowanego wydawnictwa miało (ma) na celu zbudowanie całościowego obrazu ruchu komunistycznego i ukazanie go jako maszyny organizacyjnej i biurokratycznej wywierającej wpływ niemal na wszystkie dziedziny życia społeczeństwa, ale też jako aktu o twórcy, który pozostawił po sobie potężną spuściznę archiwalną. Dopowiedzieć jeszcze należy, że „Projekt wydawnictwa przewidywał zgromadzenie prac mieszczących się w trzech zasadniczych zakresach tematycznych, które stanowią także działy książki: *struktury, ludzie, dokumentacja*. Te słowa – klucze obejmują główne elementy systemu biurokratycznego partii komunistycznej”².

Najbardziej rozbudowaną część publikacji zajmuje rozdział dotyczący struktur partyjnych. Znalazło się w nim aż 16 wypowiedzi. Pierwsza z nich, autorstwa niżej podpisanego, to studium charakteryzujące *Priorytety polityki wojskowej radykalnej lewicy polskiej i próby ich urzeczywistnienia na gruncie wychodźczym w Rosji w latach 1917-1918*. Pragnienie ustanowienia na ziemiach polskich republiki proletariackiej z racji na zbyt małe poparcie społeczne dla tej idei wiązało się z koniecznością uzyskania przez polskich komunistów wsparcia militarnego ze strony Armii Czerwonej, stworzenia polskich formacji rewolucyjnych i doprowadzenia do dezintegracji najpierw Korpusów Polskich, a w dalszej perspektywie Wojska Polskiego. Aktywności radykalnej lewicy polskiej w tej przestrzeni poświęcony został przywołany referat. W grupie wypowiedzi odwołujących się do początków funkcjonowania struktur polityczno-partyjnych wprost występujących pod szyldem komunistycznym (SDKPiL oraz PPS – Lewica otwarcie tego nie czyniły) znalazły się jeszcze dwa kolejne teksty. Jeden, autorstwa Macieja Romana Hubki, dotyczy działalności *KPRP w regionie piotrkowskim w latach 1918-1920*. Drugi *Działalność KPP w podlaskich garnizonach Wojska Polskiego w latach 1927-1938* jest pokłosiem badań prowadzonych przez Pawła Borka. Kolejne cztery opracowania odwołują się do okresu funkcjonowania Polskiej Partii Robotniczej i podejmują problematykę związaną z działalnością jej terenowych komitetów oraz mniejszych komórek organizacyjnych. Lidia Potykanowicz-Suda zamieściła

2 Patrz: Wstęp do: *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury-Ludzie-Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin-Radzyń Podlaski 2012, s. 12.

tekst *Wydział Propagandy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Gdańsku w latach 1944-1948 – struktura, cele, zadania*. Wiesław Charczuk ukazał w swoim artykule specyficzną *Działalność kół (komórek) PPR w Wydziale Ochrony Rządu MBP w latach 1945-1948*. W tym samym „bezpieczniackim” nurcie zainteresowań mieszczą się też badania Rafała Drabika, których efektem są ustalenia *Podstawowej Organizacji Partyjnej PPR/PZPR w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie*. Tę serię wypowiedzi zamyknął tekst Katarzyny Głowani *Działalność i organizacja Komitetów Miejskich PPR na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1945-1948*. Dziewięć kolejnych studiów ich autorzy poświęcili różnym aspektom funkcjonowania Komitetów Wojewódzkich PZPR³ i ich oddziaływaniu na struktury administracji państwowej⁴, sferę oświaty⁵ oraz szkolnictwo wyższe⁶. Podjęta też została w nich problematyka nowych jakościowo uwarunkowań działalności struktur partyjnych w okresie stanu wojennego i przedokrągłostołowym⁷.

Rozpoznanie struktur organizacyjnych stało się naturalnym wstępem do podjęcia refleksji na temat tych kilku milionów ludzi, którzy tworzyli „żywą tankę partyjną”. Drugi rozdział recenzowanej publikacji właśnie *Ludzie* został w większości⁸ im poświęcony. W sześciu, spośród ośmiu zamieszczonych w tej części tomu wypowiedzi, ich autorzy skupili się przede wszystkim na pezetpeerowskiej „elicie”, poczynawszy od szczebla komitetu uczelnianego, poprzez powiatowy i wojewódzki, a na centralnym kończąc. Ujmując tę narrację hierarchicznie, czyli z punktu widzenia pozycji zajmowanej przez opisywane postacie na „partyjnej drabinie” jako pierwszy należy wymienić referat Mirosława

3 M. Żukowski, *KW PZPR w Gdańsku w pierwszym roku istnienia (grudzień 1948 – grudzień 1949). Struktura organizacyjna i działacze*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce...*, s. 139-154; T. Szafron, *Organy władzy wykonawczej KW PZPR w Katowicach w latach 1975-1990*, [w:] *ibidem*, s. 171-180;

4 K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR jako lokalne centrum władzy – kierunki działania, metody i środki*, [w:] *ibidem*, s. 155-170; M. Korejwo, *Oddziaływanie PZPR na aparat administracji państwowej*, [w:] *ibidem*, s. 273-304.

5 J. Durka, *Działalność Wydziału Nauki i Oświaty (Nauki, Oświaty i Kultury) KW PZPR w Częstochowie w latach 1975-1990 w świetle planów pracy i sprawozdań*, [w:] *ibidem*, s. 211-272.

6 P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949-1989)*, [w:] *ibidem*, s. 181-200; A. Bądkowski, *KW PZPR w Poznaniu wobec szkolnictwa wyższego i środowiska naukowego w latach 1948-1990*, [w:] *ibidem*, s. 201-210.

7 P. Rybarczyk, *Struktura organizacyjna i zarys działalności KZ PZPR przy Komendzie Wojewódzkiej MO w Bydgoszczy w pierwszym roku stanu wojennego (grudzień 1981 – grudzień 1982)*, [w:] *ibidem*, s. 305-322; A. Kazański, *Gdańska PZPR wobec strajków na Wybrzeżu Gdańskim w maju i sierpniu 1988 roku*, [w:] *ibidem*, s. 323-335.

8 Z tego nurtu wypowiedzi w rozdziale „Ludzie” „wyłamują” się dwa referaty: T. Siewierski, *Komuniści i historycy. Polski ruch robotniczy w badaniach uczonych w PRL – wybrane aspekty*, [w:] *ibidem*, s. 463-480; J. Słęzak, *Karykatura polityczna w okresie stalinizmu na przykładzie wybranych rysunków satyrycznych opublikowanych w „Trybunie Ludu” w latach 1949-1955*, [w:] *ibidem*, s. 481-503.

Szumilo zatytułowany *Roman Zambrowski (1909-1977) – kariera ‘zawodowego’ komunisty*. Zgodnie z przyjętą zasadą na przeciwnym biegunie ulokwać z kolei powinno się tekst, którego bohaterem został *Eugeniusz Hetman – sekretarz Komitetu Uczelnianego PZPR UMCS w Lublinie*. Inni autorzy swoją uwagę skoncentrowali na postaciach szczebla pośredniego między przywołanymi powyżej skrajnościami. Piotr Brzeziński uczynił to w tekście *Pierwsi sekretarze. Próba portretu zbiorowego elity partyjnej na przykładzie KW PZPR w Gdańsku (1948-1990)*, a Paweł Róg w *Studium o partyjnej elicie władzy*, analizując przypadek *Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Tarnobrzegu w latach 1975-1989*. Krzysztof Kołodziejczyk, dostrzegając z kolei rolę działaczy powiatowych w kształtowaniu „polityki kościelnej”, przedstawił to w swoim studium *Aparat Komitetu Powiatowego PZPR w Kraśniku wobec Kościoła katolickiego w latach 1948-1956*, a Sebastian Drabik, koncentrując się z kolei na „partyjnych dołach”, w wypowiedzi *Członkowie wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowskim w latach 1956-1975*.

Ostatni, trzeci rozdział recenzowanej publikacji, zatytułowany *Dokumentacja*, poświęcony został partyjnemu zapleczu biurowemu (w wymiarze organizacyjno-personalnym) i spuściznie, jaką pozostawiło ono po swojej działalności. Tę część pracy otwiera tekst Dariusza Magiera, *Czynności kancelaryjne w komitetach PPR. Przyczynek do badań nad systemami kancelaryjnymi struktur partii komunistycznej w Polsce*. W tej samej przestrzeni tematycznej porusza się autorka kolejnej wypowiedzi. Elżbieta Markowska relacjonuje *Stan badań nad dziejami kancelarii komunistycznych struktur partyjnych w Polsce w latach 1948-1990*. Tomasz Czarnota „na warsztat badawczy” wziął z kolei *Personel kancelaryjny w aparacie Komitetów Powiatowych PPR w województwie lubelskim w latach 1944-1949*. W innym nurcie zainteresowań (choć powiązanych merytorycznie) mieszczą się kolejne wypowiedzi zamieszczone w rozdziale trzecim. Dotyczą one partyjnych archiwów „zakładowych”, przechowywanej w nich dokumentacji i zagadnień związanych z ich opracowaniem. Agnieszka Laskowska zaproponowała ogólną refleksję na temat *Problematyki archiwów partyjnych w literaturze naukowej*. Rafał Galuba zainteresował się natomiast zagadnieniami prawnohistorycznymi, które podejmuje w tekście *Materiały archiwalne, dokumentacja i archiwa PZPR w polskim prawie archiwalnym*. Kwestią praktycznego funkcjonowania pezetperowskich archiwów „zakładowych” zajął się Tomasz Hajewski w swoim studium *Działalność archiwum KW PZPR w Katowicach w latach 1953-1990*. Ewa Bednarczyk sformułowała z kolei *Uwagi o opracowaniu akt w archiwum KW PZPR w Lublinie w latach 1948-1990*. Rozdział trzeci zamykają informacje na temat akt popezetperowskich znajdujących się w zasobach dwóch prowincjonalnych placówek archiwalnych. Krzysztof

Paszek i Przemysław Snoch zwracają naszą uwagę na *Akta rejonów ewidencji partyjnej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach*, a Andrzej Wróbel czyni to samo w odniesieniu do *Źródeł do dziejów PZPR w zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim*.

O wartości merytorycznej ocenianej publikacji świadczy przede wszystkim zawartość rzeczowa poszczególnych tekstów, które je współtworzą. Ograniczając się do lektury samego spisu treści przekonujemy się o ambitnych zamierzeniach poszczególnych autorek i autorów. Dalszy etap weryfikacji to sięgnięcie po same wypowiedzi i przyjrzenie się towarzyszącym im przypisom. Na tym poziomie rozpoznania wartości poznawczych pojedynczych tekstów przekonujemy się, że w ślad za ambicjami autorek i autorów poszedł też właściwy dobór materiałów źródłowych i literatury naukowej stanowiących niezbędną bazę wiedzy dla podjęcia wskazanej w poszczególnych tytułach problematyki badawczej. Finalny etap oceny to lektura każdego z zamieszczonych w recenzowanym tomie tekstów. Przekonujemy się w jej trakcie, że większość publikacji wnosi wiele nowych ustaleń, zarówno w zakresie historyczno-poznawczym, jak i archiwalno-metodologicznym. W efekcie można uznać, że cele, jakie moderatorzy projektu konferencyjno-wydawniczego postawili przed jego uczestnikami zostały w dużym stopniu osiągnięte. W istocie wiemy więcej na temat struktur partyjno-organizacyjnych, w których skupiali się i działali polscy komuniści, na temat funkcjonowania poszczególnych instancji i ich komórek wewnętrznych, a przy tym mamy dogłębniej rozpoznany wymiar osobowy działalności poszczególnych jednostek organizacyjnych, które współtworzone były nie tylko przez działaczy funkcyjnych, ale też przez „niziny” partyjne oraz pracowników zaplecza biurowego. Jeśli nawet powyższą ocenę uznać za subiektywną, bo wyartykułowaną przez osobę, która jest autorem jednej z zamieszczonych w ocenianym tomie wypowiedzi, to wydaje się, że rozstrzygający jest w tej mierze głos (i skład) zespołu recenzentów wydawniczych, wśród których znaleźli się naukowcy tej miary co Antoni Dudek, Janusz Łosowski, Janusz Wrona i Zbigniew Zaporowski.

Na koniec warto też podkreślić wzorowy poziom edytorski recenzowanej publikacji, o który zadbali wydawcy, Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych i Archiwum Państwowe w Lublinie. Za projekt okładki i skład tekstu w zespole redakcyjnym odpowiedzialny był Przemysław Tytus Krupski, a drukiem i oprawą zajął się zespół drukarzy siedleckich działających pod szyldem firmy Elpil. Na koniec drobna uwaga krytyczna odnośnie poziomu korekty. Nie można jej najwyżej ocenić, skoro już w spisie treści oko czytelnika dostrzeże istotną omyłkę. Otóż, początek jednego z tekstów w rozdziale *Ludzie* lokowany jest na stronie 385, gdy w rzeczywistości znajdziemy go już na stro-

nie 381. Pomijając niedoskonałości natury „korektorskiej”, ocenianą publikację uznać należy bezdyskusyjnie za wartościowy wkład zarówno do dorobku polskiej historiografii, jak i istotne dokonanie w dziedzinie archiwistyki.